

ЎСИМЛИКЛАР ОЛАМИНИ АСРАЙЛИК

*Маллаева Мавжуда Махрамова-(PhD) умумий экология ва гигиена
кафедраси ассистенти. СамДТУ*

Аннотация: Ушбу маърузада ўсимликлар оламини муҳофаза қилишнинг экологик, биологик ва ижтимоий аҳамияти ёритилган. Ер юзида биологик хилма-хилликнинг сақланишида ўсимликларнинг ўрни, инсон фаолияти натижасида вужудга келаётган хавф-хатарлар ҳамда уларни бартараф этиш чора-тадбирлари таҳлил қилинган. Шунингдек, Ўзбекистон ҳудудида ўсимлик дунёси муҳофазаси бўйича амалга оширилаётган ишлар ва истиқболли йўналишлар ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: ўсимликлар олами, биологик хилма-хиллик, экологик мувозанат, муҳофаза, ноёб ўсимликлар, антропоген омил, барқарор ривожланиш.

Мақсад

Маърузанинг асосий мақсади — ўсимликлар оламини муҳофаза қилишнинг долзарблигини ёритиш, табиий экотизимларда ўсимликларнинг ўрнини тушунтириш ҳамда атроф-муҳитни асрашда инсоннинг масъулиятини шакллантиришдан иборат.

Материал ва тадқиқотлар

Маърузада экологик адабиётлар, илмий манбалар, халқаро ташкилотлар (ЮНЕСКО, ФАО) маълумотлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Қизил китоби материаллари асос қилиб олинди. Тадқиқот жараёнида таҳлилий, таққослаш ва умумлаштириш усулларидан фойдаланилди.

Асосий қисмга

Ўсимликлар оламини муҳофаза қилишда халқаро тажриба ва миллий қонунчилик муҳим ўрин тутди. Бугунги кунда кўплаб давлатларда табиатни муҳофаза қилишга қаратилган махсус қонунлар қабул қилинган бўлиб, улар

Ўсимлик турларининг йўқолиб кетишини олдини олишга хизмат қилади. Халқаро даражада қабул қилинган **Биологик хилма-хиллик тўғрисидаги Конвенция** ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилишда асосий ҳуқуқий ҳужжатлардан бири ҳисобланади.

Ўсимликлар оламига салбий таъсир кўрсатувчи омиллар ичида иқлим ўзгариши алоҳида аҳамият касб этади. Ҳароратнинг ошиши, қурғоқчиликлар сонининг кўпайиши ва тупроқ деградацияси кўплаб ўсимлик турларининг табиий яшаш муҳитини чеклаб қўяди. Натижада айрим ўсимликлар ўз ареалини йўқотиб, нобуд бўлиш хавфига дуч келмоқда.

Шунингдек, аҳоли томонидан ўсимлик ресурсларидан ноқилона фойдаланиш, доривор ва манзарали ўсимликларни назоратсиз йиғиш ҳам биологик хилма-хилликка жиддий зарар етказди. Бу ҳолат айниқса бозор талабига эга бўлган доривор ўсимликлар учун хос бўлиб, уларнинг табиий захиралари кескин камайишига олиб келади.

Ўсимликлар оламини муҳофаза қилишда экологик таълим ва тарбия муҳим аҳамиятга эга. Мактаб ва олий таълим муассасаларида экологик маданиятни шакллантириш, аҳолини табиатни асрашга ундаш орқали жамиятда масъулиятли муносабат пайдо бўлади. Экологик акциялар, “яшил ҳудудлар” ташкил этиш, кўчат экиш тадбирлари аҳолининг табиатга бўлган муносабатини ижобий томонга ўзгартиради.

Илмий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўсимликларни интродукция қилиш, яъни уларни сунъий равишда кўпайтириш ва ботаника боғларида сақлаш ноёб турларни асраб қолишнинг самарали усулларида биридир. Шу асосда генетик фондларни сақлаш, уруғ банкларини ташкил этиш келажак учун катта аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудуди ўсимликлар оламининг бойлиги ва хилма-хиллиги билан ажралиб туради. Мамлакатда 4500 дан ортиқ ўсимлик турлари учрайди, уларнинг салмоқли қисми доривор, озиқ-овқатбоп ва

манзарали аҳамиятга эга. Шу билан бирга, айрим ўсимлик турлари инсон фаолияти таъсирида йўқолиб кетиш хавфи остида қолмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилган ўсимлик турлари ўсимликлар оламини муҳофаза қилишда асосий эътибор марказида туради. Бугунги кунда Қизил китобга лола (*Tulipa greigii*, *Tulipa kaufmanniana*), зарафшон арчаси, писта, бодомнинг айрим ёввойи турлари киритилган бўлиб, уларни табиий ҳолда йиғиш ва йўқ қилиш қонун билан тақиқланган.

Мамлакатда ўсимликлар дунёсини муҳофаза қилиш мақсадида бир қатор кўриқхоналар ва миллий боғлар фаолият юритади. Жумладан:

Чотқол давлат биосфера кўриқхонаси — тоғ ўсимликларини муҳофаза қилишга ихтисослашган;

Зарафшон давлат кўриқхонаси — дарёбўйи ўсимликлари ва тўқайларни сақлашга хизмат қилади;

Бадай-Тўқай кўриқхонаси — Амударё ҳудудидаги ноёб тўқай ўсимликларини муҳофаза қилади.

Шунингдек, **Угам–Чотқол миллий табиат боғи** мамлакатдаги энг йирик муҳофаза этилувчи ҳудудлардан бири бўлиб, у ерда кўплаб эндемик ва ноёб ўсимлик турлари сақланиб қолинган.

Ўзбекистонда доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш ва қайта тиклаш бўйича ҳам қатор ишлар олиб борилмоқда. Хусусан, ялпиз, қизилмия (*Glycyrrhiza glabra*), итбурғун, мойчечак каби ўсимликларни маданий ҳолда етиштириш орқали табиий захираларга бўлган босим камайтирилмоқда. Бу йўналиш фармация ва тиббиёт соҳаси учун муҳим аҳамият касб этади.

Сўнгги йилларда мамлакатда “**Яшил макон**” умуммиллий лойиҳаси доирасида миллионлаб кўчатлар экилиб, яшил ҳудудлар кенгайтирилмоқда. Ушбу ташаббус нафақат ўсимликлар оламини муҳофаза қилиш, балки экологик вазиятни яхшилаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган айрим ўсимликлар рўйхати

№	Ўсимлик номи (Ўзбекча)	Лотинча номи	Ўсиш ҳудуди	Камайиш сабаблари	Муҳофаза чоралари
1	Грейг лоласи	<i>Tulipa greigii</i>	Тянь-Шань, Фарғона водийси	Назоратсиз териш, ер ўзлаштириш	Қўриқхоналарда муҳофаза, териш тақиқланган
2	Кауфман лоласи	<i>Tulipa kaufmanniana</i>	Чотқол, Угам тоғлари	Антропоген таъсир	Қизил китоб назорати, ботаника боғларида сақлаш
3	Зарафшон арчаси	<i>Juniperus seravschanica</i>	Зарафшон тоғлари	Ёқилғи учун кесиш	Қайта тиклаш ишлари
4	Ёввойи писта	<i>Pistacia vera</i>	Қашқадарё, Сурхондарё	Ер деградацияси	Миллий боғлар ҳудудида муҳофаза
5	Ёввойи бодом	<i>Amygdalus bucharica</i>	Тошкент, Жиззах тоғ олди	Чорва босими	Интродукция ва кўчат экиш
6	Қизилмия	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	Амударё бўйлари	Ортиқча қазиб олиш	Маданий етиштириш
7	Итбурғун	<i>Rosa canina</i>	Тоғ ва тоғ олди ҳудудлари	Нооқилона йиғиш	Назоратли йиғиш
8	Чўл лоласи	<i>Tulipa sogdiana</i>	Қизилқум	Иқлим ўзгариши	Табиий ареалини сақлаш

Натижа

Олиб борилган таҳлиллар шуни кўрсатадики, ўсимликлар оламини муҳофаза қилиш экологик барқарорликни сақлашнинг асосий шартларидан биридир. Муҳофаза чораларининг кучайтирилиши биологик хилма-хилликни асраш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш имконини беради.

Хулоса

Ўсимликлар оламини асраш — бу бутун инсоният олдида турган муҳим вазифадир. Табиатга онгли муносабат, экологик маданиятни шакллантириш ва илмий асосланган муҳофаза чораларини амалга ошириш орқалигина биз ўсимликлар дунёсини келажак авлодларга сақлаб қолишимиз мумкин. **Ўсимликларни муҳофаза қилиш — ҳаётни муҳофаза қилишдир.**

АДАБИЁТЛАР

Ўзбекистон Республикаси Қизил китоби.

Ўсимликлар ва қўзиқоринлар. — Тошкент: Chinor ENK, 2019.

Абдурахмонов А.А., Холматов Х.Х.

Ўзбекистон флораси ва уни муҳофаза қилиш асослари. — Тошкент: Фан, 2018.

Тўраев Н.Т. **Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш.** — Тошкент: Ўқитувчи, 2020.

Odum E.P., Barrett G.W.

Fundamentals of Ecology. — Brooks/Cole, USA, 2017.

Кушимча адабиётлар

1. Mallaeva Mavjudaxon Maxramovna - Toksik Gepatit Sharoitida Qonning Ayrim Biokimyoviy (Alt, Ast, Ishqoriy Fosfotaza Va Umumiy Oqsil Miqdori) O'Zgarishlariga Polifenollar Ta'sirini Aniqlash.

5. Muhammadjon M., Mavjudaxon M. EKSPERIMENTAL TOKSIK GEPATITDA AYRIM POLIFENOLLARNING TA'SIRI //International Journal Of Contemporary Scientific And Technical Research. – 2023. – С. 283-286.

6. Maxramovna M. M. Et Al. PEDAGOGICAL ESSENCE OF DEVELOPING A CULTURE OF HEALTHY LIFESTYLE FOR YOUNG PEOPLE //Web Of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 10. – С. 1234-1238.

7. Mallaeva Mavjudakhan Mahramovna, Khidirov Nemat Chorshanbievich, Kiyomov Ikhtiyor Ergashovich - GALAXY INTERNATIONAL

INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915,
Vol. 11, Issue 2, Feb. (2023)

8. M.A.Mustafakulov, M.M.Mallayeva. Eksperemental Toksik Gepatitda Ayrim Polifenollarning Ta'siri - ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR – 283

9. Mallayeva Mavjudaxon Maxramovna, Uz - Elektron Hisoblash Mashinalari Uchun Yaratilgan Dasturning Rasmiy Ro'yxatdan O'tkazilganligi To'g'risidagi Guvohnoma - DGU 30291

10.Хасанова, Г. Р., Магрипова, Д. Ф., & Алибоева, Ш. У. (2025). РОЛЬ ЛИМОНА В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 80(1), 26-32.

11.Хасанова, Г. Р., & Набиев, Д. (2025). ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА ЛИСТЬЯ ГРЕЧЕСКОГО ОРЕХА-JUGLANS REGIA L. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 81(2), 193-199.

12.Хасанова, Г. Р., Юнусова, Ш., Рафикова, Ш. В., Алибоева, Ш. У., & Мамаюсупова, З. Б. (2025). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФИТОТЕРАПИИ В РАННЕМ ДЕТСКОМ ВОЗРАСТЕ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 81(2), 200-207.

13.Хасанова, Г. Р., Исрофилова, Ш., Тургунбоева, Н., & Юсупов, Ш. (2025). ЭМАН МЕВАЛАРИНИНГ КИМЁВИЙ ТАРКИБИНИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 81(2), 208-214